

Szilágyi Ákos

Puskin és Chénier

Jegyzet és kommentár¹

„A nagy francia forradalom jogosan végezte ki André Chénier-t. És ezt kell tennie minden harcoss demokráciának ma is.” (Lukács György: Irodalom és demokrácia. 1947. 166.l.)

André Chénier-t (1762-1794), jóllehet a francia forradalom – sokak szerint az egész 18. századi francia költészet – legjelentősebb lírikusa volt, rövidre szabott életében költőként alig ismerte valaki. Maga Puskin *André Chénier* című ódájához fűzött kommentárjában meg is jegyzi: „André Chénier a francia forradalom áldozataként halt meg életének 31. évében. Költői dicsőségét Chateaubriand

---

¹ E *Jegyzet és kommentár* a 2000 folyóirat 2005. májusi számában jelent meg Alekszandr Puskin *André Chénier* című versének Galgóczy Árpád készítette remekmű fordításához, amelyhez ebből az alkalomból a nagyszerű polihisztor-műfordító Tótfalusi István elkészítette André Chénier *Charlotte Corday* című versének első magyar fordítását. Mindkét vers olvasható jelen összeállításban is.

néhány elejtett dicsérő szaván kívül sokáig csak pár töredékes vers őrizte és az általános sajnálkozás azon, hogy a többinek nyoma veszett. De végre is műveit sikerült felkutatni és 1819-ben megjelentetni – lehetetlen nem hangot adni vele kapcsolatban a gyász fájdalmas érzésének...” (In: A.Sz. Puskin: *Polnoje szobranyije szocsinyenyij v gjevjatyi tomah*. II. kötet, Academia, 1935. 495.1.) Lev Puskin visszaemlékezésében azt írja testvére Chénier iránti rajongásáról, hogy „André Chénier-t, aki csak nevére, de nem irányzatára nézve volt francia, valósággal bálványozta a költészetben. Oroszországban, de talán egész Európában ő volt az első, aki felismerte Chénier költészetének jelentőségét.” (In: *Puskin v voszpominanyijah szovremennyikov*. Moszkva, 1974. I. kötet, 64.1.)

1

A Chénier-elégia, amely a vers piszkozatos változatában még az *André Chénier a tömlőben* (*André Chénier v tyemnyice*) címet viselte, Puskin egyik legfontosabb önéletrajzi vonatkozású verse, amelyben saját sorsát – a cári önkényuralom áldozatává vált költő sorsát – André Chénier – a jakobinus terror áldozata – sorsával állítja párhuzamba. A versnek Chénier *La jeune captive* ('A fogoly lány') című ódájából vett mottója annak a füzetnek a fedőlapján is szerepelt, amelybe Puskin kisinyovi száműzetése alatt jegyezte verseit. Puskit *Volnoszty* ('Szabadság') című verséért sújtotta

száműzetéssel I. Sándor cár, akit a költő zsarnoki uralmáért gyűlölt és megvetett. Az *André Chénier*-ben a „...te bűsz, istentelen // Vadállat, játékként fejem // Karmod markolja bár, nem lelsz nyugtadra többé: // Átkom s gúnykacajom követni fog, ne félj! // Idd vérünket, pusztítva élj; // Rút gnóm maradsz örökké...” sorok valójában I. Sándornak voltak címezve. 1825 július 13-án a költő ezt írta barátjának, Vjazemszijknek: „Olvastad-é már az én *A. Chénier*-met? Ha véleményt alkotsz róla, tégy úgy, mint a jezsuiták – csak arra figyelj, akit célba vesz...” I. Sándor halála után, 1825. december 4-6-i keltezésű levelében pedig szinte ujjongva ezt írja barátjának, Pletnyovnak: „Lelkem! Próféta vagyok én, istenemre mondom, proféta! *André Chénier*-met most ógyházi szláv betűkkel fogom majd kinyomattatni az atya és a fiú stb. nevében”. Még ennél is árulkodóbb a *Képzelt beszélgetés I. Sándorral* című kis groteszk képzeletjátéka, amelyben azzal a gondolattal játszik el, hogy ha ő lenne a cár, mit mondana Puskinnak:

„Ha én lennék a cár, magamhoz hívatnám Puskit és azt mondanám neki: „Alekszandr Szergejevics, ön egészen kiváló verseket ír.” Erre Alekszandr Puskin elfogódottsággal elegy zavarral arcán meghajolna előttem, én pedig így folytatnám: „Olvastam az ön *Szabadság* [Volnoszty] című ódáját. Nos, kissé kuszának, és némiképp végiggondolatlanak találtam”, mire én: – De azért van benne három nagyon jó strófa, felség... „Arra lettem figyelmes, hogy ön ostoba pletykák terjesztésével akar engem lejáratni a nép előtt. Úgy vélem, hogy az ön állításai nélkülöznek minden alapot, ön nem tiszteli a személy igazságát és becsületét még a cáriban sem.” – „Jaj, felséges uram, minek fölemlegetni ezt az iskolás ódát? Inkább a *Ruszlán és Ludmilla* 3. és 6. énekét olvassa el, vagy *A kaukázusi fogoly* első részét, a *Bahcsiszeráji szökőkutat*. Az *Anyegin* is nyomdában van már, megtiszteltetésnek

venném, ha elküldhetnék belőle két példányt őfelsége könyvtára számára Iv. Andr. Krilovnak [udvari könyvtárosnak] és ha felséged időt szakítana rá, hogy... „Már engedelmet, Alekszandr Szergejevics, de az ön verseinek olvasása számunkra mindig módfelett kellemes időtöltés. A mi cári életelvünk: „Semmit ne tégy csak úgy, de ha tenni kell, ne aludj!” *De árulja el, csakugyan nem akar felhagyni a rólam szóló gúnyiratok írásával? Nem jól van ez így. Pedig nincs miért panaszkodnia rám. Még ha a megfelelő alkalmat várva, egyelőre nem adtam is önnek kitüntetést, akkor sem lehet oka a panaszra. Ismerje be, kérem, hogy nagyrabecsült kollégáim, a hispán király vagy az osztrák imperátor bizony különbül bántak volna el önnel. Összes rosszalkodása ellenére melegebb éghajlatra [Értsd: délre, Moldáviába, Kisonyovba.] költözhetett; hát talán olyan rossz dolga volt Inzovnál és Voroncovnál?” – Felséges uram, Inzov annyira odáig volt értem, hogy a moldovánokkal való minden csetepatémért azonnal házi őrizetbe ítélt, és hogy halálra unjam magam, gondoskodott róla, hogy mindennap megkapjam a frankfurti újságot [Frankfurter Oberpostamts Zeitung]. Voroncov gróf őfensége ellenben nem helyeztetett házi őrizetbe, és újságokat sem küldött, de az orosz irodalom ismerőjeként, úgy bánt velem, mint Wellington hercege... [A kéziratban a kurzívval szedett rész áthúzva. Helyette a következő szöveg szerepel:] „Mondja, hogyan tudott kijönni Inzovval, ha nem tudott kijönni Voroncovval?” – Őfelsége kérem, Inzov tábornok jóindulatú és tiszteletreméltó, orosz lelkületű ember; nem esik hasra az első jöttment angol előtt és nem helyezi őt magasabbra összes ismert és ismeretlen honfitársánál; aztán nem teszi már a szépet senkinek sem, benne van a korban: a szenvedélyek, ha valaha is voltak benne ilyenek, rég kihunytak. Ő hisz a nemes érzések erejében, mert ezek benne magában is*

megvannak, nem fél a gúnyolódásoktól, mivel felettük áll, és nincs kitéve jogos szurkálódásoknak sem, lévén mindenkivel igen tapintatos. Nem ítél elhamarkodottan, nem hisz szedett-vedett gúnyiratoknak. Nem mulaszthatom el, hogy őfelsége emlékezetébe idézzem: ott tartunk, hogy most már minden szabad megszólalást, minden törvényellenes írományt nekem tulajdonítanak, ahogyan minden szellemes kiszólást Ciciánov hercegnek [Cicianov Dmitrij Jevszejevics herceg (1747-1835) – a korabeli társasági élet kifogyhatatlan szellemességeiről elhíresült alakja]. Vállalom én a rossz versek szerzőségét is nevem jó csengésében bízva, de a jó versekről, meg kell vallanom, képtelen is lennék lemondani, ami természetesen megengedhetetlen gyöngeség. „Na de ön a tetejében még athéista [sic!] is! Hát szabad ezt?!” – Őfelsége, kérem, hogy lehet megítélni egy embert egyetlen levélkéből, amit a barátjának írt, hogy lehet egy gyerekes csínyt bűncselekményszámba venni, és két semmitmondó mondatot úgy pertraktálni, mintha valamilyen össznépi nyilvánosság előtt mondott tüzes szónoklat lett volna? Én mindig is úgy tiszteltem és tisztelem önt, mint aki a legjobb a jelenlegi uralkodók között (bár azért várjuk meg, mi lesz X. Károlyból), de az ön legutóbbi eljárása velem szemben – és itt az ön tulajdon szívére kell apelláljak – ellentmond az ön által követett elveknek és a felvilágosult gondolkodásmódnak is. „Vallja be, csakugyan mindig az én nagylelkűségemben bízott?” Őfelsége megsértésének legkisebb szándéka nélkül mondom, de hisz ez ki is derült közben: ha így tettem volna, hibát követek el. Ámde ezen a ponton Alekszandr Puskin indulatba jönne és sok felesleges (bár részben jogos) dolgot vágna a fejemhez, mire én annyira megharagudnék rá, hogy száműzném őt Szibériába, ahol is ő megírná *Jermak* és *Kocsum* című poémáit, versbe és rímekbe szedve...[1824 december]

Az *André Chénier* Puskin életében csak jelentős kihagyással jelenhetett meg. A cenzúra által kifogásolt és törölt – a „Köszöntelek, sugárzó égi fényem!” és a ”S a zord vihar lecsendesül” közötti – részre a vers első megjelenésekor négy kipontozott sor utalt. Az 1825-ös dekabrista felkelés után a versnek ez a részlete önálló életre kelt: a szerző tudta és jóváhagyása nélkül *December 14-re* címen kezdték másolni és terjeszteni, olyan benyomást keltve, mintha Puskin ezt a verset kifejezetten a Szenátus téri dekabrista megmozdulás alkalmából írta volna, holott a fél évvel korábban született *André Chénier* részlete volt. A kézirat hamarosan a megtorlásra összpontosító hatalom figyelmét is felkeltette. Voltak, akik letartóztatással és száműzetéssel fizették azért, hogy házkutatáskor a kéziratot megtalálták náluk vagy kiderült, hogy terjesztették. Maga Puskin ellen is eljárás indult a cár legmagasabb jóváhagyásával. 1827 folyamán négy alkalommal kellett Moszkvában és Szentpéterváron hivatalosan, írásos formában magyarázatot adnia az *André Chénier*-hez című versből kiemelt részlet eredetéről és az egyes verssorok jelentéséről. 1827 január 27-i kihallgatásakor Puskin így magyarázta az inkriminált versrészletet: „Ezek a sorok nyilvánvalóan a francia forradalomra vonatkoznak, melynek maga A. Chénier is áldozatául esett.” A „Magasztaltam szent morajod” sorokról ezt írja vallomásában: „Ez a Bastille elfoglalása, amelyet André Chénier megénekelt.” A „Hallottam fogadalmukat,/Az esküt, mit lobogva tettek”-ről pedig ezt: „Ez a jeu du pomme-ban [Labdateremben] tett eskü” [Mármint a harmadik rendből képződött Nemzetgyűlés tagjai által tett ünnepélyes fogadalom, miszerint mindaddig nem távoznak a teremből, illetve újból összegyűlnek, amíg nem alkotják meg és

fogadják el az új alkotmányt. 1789. június 23-án, amikor a király képviselőjében megjelent az udvari ceremóniamester és sürgette távozásukat, Mirabeau ezt az elhíresült választ adta a Nemzetgyűlés nevében:”Menjen és mondja meg urának, hogy mi a nép akaratából tartózkodunk itt, és csak szuronyokkal lehet távozásra bírni minket.”].

3

Chénier az 1789-es francia forradalom mérsékelt szárnyához tartozott, akik – angol módra – az abszolút uralkodó korlátlan hatalmát, a király zsarnoki hatalmat nem a többség zsarnokságával, a nép vagy egy magát népnek kinevező kisebbség terrorisztikus önkényével kívánták felváltani, hanem liberális alkotmányossággal, végső soron alkotmányos monarchiával. Szenvedélyesen szabadságpárti volt, de a polgári és emberi szabadságot nem a nyaktiló működéséből eredeztette, hanem a hatalom alkotmányos korlátozásából és a csak törvényeknek engedelmeskedő, szabad és egyenlő polgárok öntudatából és önkéntes politikai egyesüléséből. Puskin, aki maga is egyszerre utasította el a korlátlan cári hatalomban (*szamogyersavije*) rejlő zsarnokságot és vele szemben kirobbanó népfelkelések véres káoszát, újra meg újra „esztelennek és kíméletlennek” (*beszszmizlennij i beszposcsadnij*) nevezve az „orosz zendülést” (*russzkij bunt*), minden bizonnyal nemcsak a poétai, de az ettől elválaszthatatlan morális és politikai rokonság okán is közel érezhette magához Chénier-t.

Chénier, akit ma talán konzervatív liberálisnak neveznénk, 1787-től 1791 elejéig a londoni francia követ magántitkára volt, így közvetlen közelből láthatta és tanulmányozhatta, hogyan működik a liberális alkotmányosság fékeivel és ellensúlyaival korlátozott

királyi hatalom. Hazájába visszatérve addig tudott csak lépést tartani a forradalommal, amíg ez nem ment sokkal tovább az alkotmányos monarchiánál. Ne feledjük: a forradalom kezdetén maga a nemzetgyűlés ruházta fel XVI. Lajost „a szabadság helyreállítójának” címével. Chénier – ahogyan az a *Journal de Paris* publicistájaként írt cikkeiből kitűnik – szíve szerint ezen a ponton – az alkotmányos monarchia pontján – fagyasztotta volna meg a forradalmat, amely azonban – az ismert menetrend szerint – rohant tovább és meg sem állt a jakobinus diktatúráig. 1792 augusztusában a párizsi nép megdöntötte a trónt és vérfürdőt rendezett Párizsban. Két nap múlva felfüggesztették a *Journal de Paris* működési engedélyét is, aznap este pedig már égették is az „ellenforradalmi” lapot az utcán. Chénier, amíg tehetett, következetesen a girondisták mellett foglalt állást, Robespierre-t és a jakobinusokat támadta, XVI. Lajos pere során pedig a király védelmében is közreműködött. Állítólag egyike volt azoknak, akik segítették a királyt védőirata elkészítésében és annak a levélnek a megfogalmazásában, amelyben a Konventhez fordult, hogy joga legyen a perében hozott halálos ítélettel szemben a néphez fellebbezni.

Chénier elkerülhette volna a letartóztatást és a kivégzést, ha nem mozdul ki abból a Versailles melletti kis házból, ahová az öccse – a jakobinussá lett Marie-Joseph Chénier, a maga korában ismert drámaíró – menekítette őt a Párizsban tomboló terror elől. Ebben a kis házban, az akkorra már lefejezett király nevezetes palotájának és parkjának tőszomszédságában azonban Chénier nemcsak bukolikus költeményeket és szíve hölgyének, Fannynak címzett szerelmes verseit írta, hanem azt a vadul rendszerellenes ódáját, melyben a jakobinus terror fanatikusának, Marat-nak a gyilkosát, Charlotte Corday-t ünnepelte.

Jean-Jacques Hauer: Charlotte Corday

(Puskinra rendkívüli hatással volt ez a Corday halálára írt poéma, amint azt kisinyovi száműzetésében írt *Kinzsal* [A tőr] című verse is mutatja.) Chénier nem tudta lelkiismeretével összeegyeztetni, hogy miközben másokat kiállásra buzdító, zsarnokságellenes verseket ír, ő maga biztonságban lapuljon valahol. 1793 őszén, a jakobinus terror tetőpontján visszatért Párizsba. 1794 márciusában tartóztatták le egyik ismerőse házában mint „gyanús elemet”. Májusban az állambiztonsági bizottság – arra hivatkozva, hogy „a forradalom kezdete óta hazafiatlan magatartást” tanúsított írásaiban – meghosszabbította fogvatartását.

„Kihallgatásának jegyzőkönyve fennmaradt – írja *A lefejezett költő* című nemrégiben felfedezett esszéjében Vas István. – Sokat faggatták, miből él, kitől kap pénzt és mennyit, miért kapott Angliából levelet, miért nem volt katona. Amikor betegségére hivatkozott, azzal torkolták le, hogy még a púposok és sánták is elmentek megvédeni a hazát. Társasága iránt érdeklődtek, de egyetlen nevet sem mondott meg. A börtönben különben nem érezhette magát nagyon rosszul. Az arisztokrácia nagyjában véve

üldöztetésében is megtartotta ragyogó modorát, szépen és finoman tudott meghalni, nem rajongásból, hanem pusztán jó nevelésből, s a guillotine előtt, a börtön szűkös viszonyai között folytatta előbbi életmódját, mely többnyire sem jámbor, sem erkölcsös nem volt. Chénier-t a Saint-Lazare börtönben olyan kellemes és előkelő emberek vették körül, mint Montalembert, Montmorency, Noailles-Rohan herceg, Broglie herceg, De Vergennes, Ginguené, Madame de Saint-Aignan, Fleury hercegné s a Trudaine fivérek, akiket egy nappal Chénier után végeztek ki. (...) Apja hónapról hónapra halasztatta pörét, és sikerült is aktáit mindig legalulra tétetni. Csak két nappal maradt le a célról: ötvenkét órával fia kivégeztetése után megbukott a terror, és Robespierre-t kivégezték. Utoljára Barère-hez, a végrehajtó bizottság egyik legbefolyásosabb tagjához fordult. De rossz helyen kopogtatott, Barère Chénier-nek leggyűlölködőbb ellensége volt. Jelleme és élete is végzetesen ellentétes volt az övével. Ügyvéd volt, és Chénier-vel együtt alapító tagja Az alkotmány barátai társaságának, amelynek alapelveihez Chénier végig hű maradt. Barère azonban a Hegypárt előretörésével átpártolt a jakobinusokhoz, a legádázabb terrorista lett, a lefejezést olyan ékesszólóan tudta ajánlani, hogy »a guillotine Anakreonjának« nevezték. Hogy, hogy nem, a döntő pillanatban megint áruló tudott lenni, az első volt, aki Robespierre halálára szavazott, és a direktóriumban is megőrizte befolyását. Túlélte Napóleont, a restaurációt, és tekintélyes öregségben halt meg 1846-ban, ötvennégy évvel Chénier után. Amikor az apa a költő életéért könyörgött, azt felelte: »Polgártárs, nyugodjék meg, a fia három nap múlva el fogja hagyni a börtönt.« Csakugyan elhagyta, három nap múlva vitték kivégzésre egy Roucher nevű még fiatalabb költővel együtt. A sorfalat álló nép szidalmi, a nők rikácsolása s a rájuk hulló kavics és szemét közepette a két költő a szégyenkordén

nevetgélt, tréfált, versekről vitatkozott, majd felváltva Racine-t szavalták a vesztőhelyig.”² Chénier-t a monarchia visszaállítása érdekében a börtönben szervezett összeesküvés koholt vádjával (a vád szerint társaival ki akart törni a Saint-Lazare börtönből, hogy megöljék a nép képviselőit és kivált a Comité de Salut Public és a közbiztonsági bizottság tagjait) halálra ítélték, és az új jakobinus időszámítás szerinti III. év termidor 7-én (1794. július 26-án), két nappal Robespierre diktatúrájának bukása előtt kivégezték. Ezen a két napon múltott élete. A vérpadra lépve állítólag ezt mormolta, mintegy maga elé: „Meghalni, de hát ilyen fiatalon...” Aztán a hetykén a fejére ütött és így szólt: „Azért valami mégiscsak volt itt...” Harminckét éves volt, amikor a nyaktiló alá hajtotta fejét.

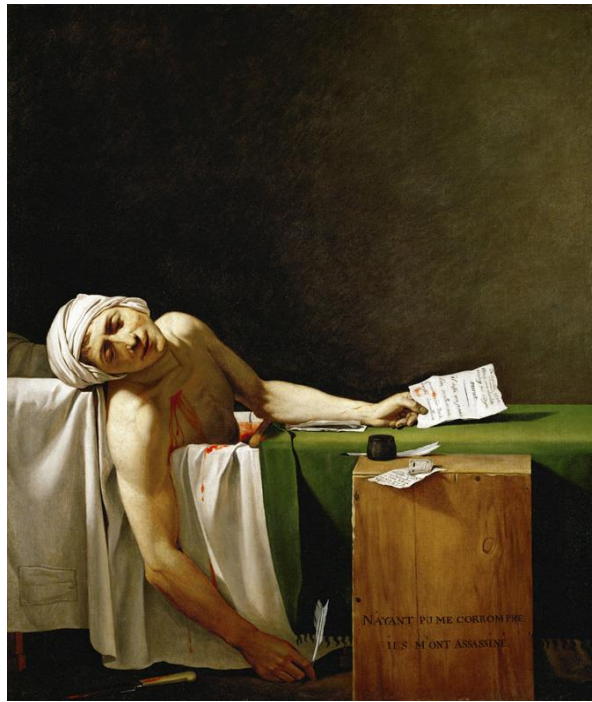
Egy párizsi polgár, aki szinte mindig ott volt a guillotin véres látványosságaira éhes bámészkodók tömegében, nagy idők kis tanújaként, buzgón lemásolta az aznapi kivégzési listákat, sőt, rajzokat is készített a kivégzésekről, Chénier halálát is feljegyezte. Tőle tudható, hogy 38 név szerepelt az aznapi listán, köztük „a híres Baron de Trenck”-é, és egy Roucher nevű költővel kezdődött a névsor. Mivel Chénier neve költőként akkoriban szinte ismeretlen volt a városban (ellentétben testvére, Marie-Joseph Chénier nevével, akivel gyakran összekeverték), másnap, amikor híre ment, hogy egy költőt is kivégeztek, mindenki Roucher-ra, s nem Chénier-re gondolt. A derék párizsi kispolgár feljegyzéséből tudható, hogy kivégzése napján árnyékban 23 fok volt, továbbá: „Délnyugati szél. Szép idő.”

---

² Vas István: *A lefejezett költő* (Vas István hagyatékából (OSZK). Vas István a tanulmányt vélhetően a 30-as évek végén vagy a 40-es évek elején írta; nincs tudomásunk róla, hogy megjelent volna. (<http://www.holmi.org/2010/09/vas-istvan-a-lefejezett-kolto-andre-chenier>)

Chénier, akit Puskin a „libertariánusság vértanújának” nevezett, élete végéig az orosz költő láthatatlan szellemi kísérotársa maradt: minden elragadtatással töltötte el a „fenséges gallban”, de különösen szabadságszeretetében és zsarnokgyűlöletében osztozott. A zsarnokság, vagyis a saját határain túlmenő, nem a törvényen, hanem az önkényen alapuló hatalomba azonban Puskin is, Chénier is beleértették a nép önkényuralmát, a törvényszünetként is értelmezhető forradalmi terror zsarnokságát, a tömeg törvénytípró önkényét, vagy – kortársuk, Tocqueville szép szavával szólva – a „többség zsarnokságát” is.

A szabadság polgári állapota – és ezt értékelte oly nagyra Chénier költészetében és politikai magatartásában Puskin – feltételezi a joguralmat, a központi hatalom, a Szuverén – monarcha vagy nép, mindegy – hatalmának alkotmányos korlátozását (a liberális alkotmányosságot) és feltételezi a szellemi gyerekkorból kilábalt autonóm személyiséget, aki a szabadságot az élettel azonosítja, a szolgaságot viszont a halállal, melyet megvet és gyűlöl. A halálmegvető szabadságszeretet nem más, mint az életigenlés és életszeretet legmagasabb foka: szabadság nélkül élni annyi, mint a halál állapotában lenni – *servitus morti adsimilatur* olvasható már a Digestákban is –, annyi, mint nyomorult árnyékként árnyékvilágban tengődni. Így is lehet persze élni, csak minek?

Jacques-Louis David: Marat halála

Alekszandr Puskin

André Chénier

N. N. Rajevszkijnek

Ainsi triste et captif, ma lyre toutefois

S'éveillait...³

Amíg a megdőbbent világ
Byron porát szemléli éppen,
S míg árnya líránk gyászdalát
Hallgatja Dante közelében,

Egy másik árny bólint felém,
Ki dal s könny nélkül ment halálba:
A vérpadról szállt sírhomályba
A szenvedések idején.

Szív, tölgyes, béke dalnokának
Sírjára bokrétát teszek:
Egy ifjú, új lant hangja támad.
Ő is, te is figyeljetek.

---

³ Puskin a mottó-t André Chénier *Jeune captive* (A fogoly lány, más fordításban: A rab lány) című verséből kölcsönözte: „S búsultam bár fogolyként, a lantom, lám életre kelt...” Chénier ezt a versét már a börtönben, kivégzésére várva írta. Ihletője egy arisztokrata hölgy (M-elle de Coigny) volt, akibe a költő szerelmes lett, és aki egy szomszédos börtönben hasonlóképpen kivégzésére várt.

A fáradt pallos lassan újra lendül,
A végzet új prédát kínál.
A dalnok készen áll: bús lantja csendül,
A végső dal merengve száll⁴.

Holnap kivégzés. Új tor kell a népnek.
S mit zeng a líra dalnoka?
A nép szabadságáról szól az ének,
Mely nem volt s nem lesz más soha.

„Köszöntelek, sugárzó égi fényem!
Dicsőítettem lényedet,
S mint tiszta szikrát néztelek,
Midőn vihar böngött az éjben.
Magasztaltam szent morajod,
Amint a büszke trón hatalmát elsöpörte,
S nyomán a zsarnok ősi gögje
Porrá s szégyenné változott.
Még láttam fiaid amint harcolni mentek,
Hallottam fogadalmukat,
Az esküt, mit lobogva tettek⁵,
S az önkénynek adott vitéz válaszukat.

---

⁴ Utalás André Chénier utolsó verssoraira: *Comme un dernier rayon, comme un dernier zéphyre // Anime le soir d'un beau jour, // Au pied de l'échafaud j'essaie encore ma lyre.* (Nyersfordításban: Miként utolsó fénysugár, utolsó szélfuvallat // Életet lehel egy szép nap alkonyába, // A vérpad lábánál a lantom úgy zendítem meg én.)

⁵ A Nemzetgyűlés képviselőinek híres labdaházi esküjéről van szó.

Láttam árját hullámaiknak,
Mely minden gátat elsöpört,
S a lelkes szónokot, amint hevülve hírt ad,
Hogy újjászületik a Föld.
Géniuszod fényét mutatja,
Hogy Panteonunk arra vár,
A sok-sok üldözött szent árnyát befogadja⁶
S a balga tévhitek tucatja
A rozzant trónt nem védi már.
Lehullt a lánc, s míg életünk
Szabad törvényt szabott egyenlőségre várva,
Áldott gyönyör! – szóltunk kiáltva.
Ó, részeg álmom! Jaj nekünk!
Hol a szabadság? Hol a törvény?
A sújtó bárd csupán az úr.
Ledöntöttük a trónt, de helyette az önkény
Új zsarnokot s bakót küldött gyalázatul⁷.
De te, szentséges szép szabadság,
Te tiszta égi lény, nem vétettél sosem,
Amíg a hordák esztelen
Győzelmüket vívták-aratták,
Elfedted képedet; a gyógyító edényt
Véres lepel takarja, zárja,
De eljössz majd megint, dicső bosszút kiáltva,

---

⁶ Utalás Rousseau és Voltaire hamvainak újratemetésére a forradalom idején a nemzet nagyjainak temetkezési és emlékhelyéül emelt Pantheonban.

⁷ Értsd: Robespierre-t és a Konventet.

És győztesen hozod a fényt.
A nép, mely itta már szentelt nektárod árját
Rá vágyik olthatatlanul,
Mint akit Bacchus láza jár át,
Bolyong szótlán hazátlanul.
De majdan rád talál. Egyenlőség palástja
Borul védőn fölé. Óvod szünetlenül,
S a zord vihar lecsendesül.
E boldog, büszke kort lelkem hiába várja:
Sorsom vérpadra szánt. Végóráim lesem,
Egy nap még, s meghalok. A hóhér kézbekapja,
Hajammal fogja át lehullt véres fejem,
S a halk tömegnek felmutatja.
Bocsánat, cimborák, hogy árva hamvaim
Nem ott pihennek el, hol annyi boldog évet
Szenteltünk tudomány és vígság kellemének,
S hol sírunk helye várt a kert virányain.
De majd, ha emlékezve rám
A szívetek szeretve dobban,
Utolsó vágyamat még tartsátok titokban:
Hol nem lát senki sem, jobb sírni is talán,
Hát fel ne tűnjetek patakozó könnyetekkel,
Hiszen tudott dolog, gyanús a könnyes ember,
Manapság már rokont sem sajnálhat rokon.
S még egyet kérek én: ti mind, kik egykoron
Kövéttétek szívem reményét, kósza vágyát,
Versekbe öltözött képzelmeim világát,
Az ifjúság szelíd, vidám emlékeit,
Kik láttátok korom szerelmes lapjait,

Miket múzsám adott, s nekem mindent megérnek,
Ábeltől, Fannitól⁸ szedjétek össze, kérlek,
A lelketlen világ, a fondor pletykaár
E féltett kincseket ne ismerhesse már.
Fejem hamar lehull. Éretlen, ifjú hévvel
Többé nem alkotok, magasztos szenvedéllyel
Se hajtok végre már nagy hősi tetteket.
De ti, barátaim, kik úgy szerettetek,
A kézirateim vegyétek magatokhoz!
Ha majd lázas korunk megint békés napot hoz,
Hallgatva verseim, mondjátok el: ez ő!
Én meg felébredek, a hamvaim fedő
Siromból feljövök, s közétek telepedve
Patakzó könnyetek csak nézem, nézem egyre,
S derűs, boldog leszek; *Rab lányom*⁹ is talán
Sápadtan, szomorún majd emlékszik reám,
S hallgatja versemet búsan merengve, sírva...”
Itt álmodó dalát egy percre megszakítva
Az ifjú dalnok, ím lehajtja most fejét;
Derűs tavasznapok szerelmes idejét
Idézi vissza mind. Ábrándos lányszemekre
Gondol, boldog, szilaj dalokra, éjjelekre;
Most mind életre kelt, s a szíve messze szállt.
S így zengte még tovább bús, áradó dalát:
„Haragvó géniusz, hová csaltál te engem,

---

⁸ *Ábeltől, Fannitól* – Chénier bizalmasai: Abel legodaadóbb ifjúkori barátja, Fanni pedig nagy szerelmeink egyike volt, akihez több ódát is írt.

⁹ Utalás Chénier *La jeune captive* (A fogoly lány, A rab lány) című versére (Puskinnál: *I uznyica moja*), melyből a vers mottója is származik. (Ld. 1. jegyzetünket)

Ki békés harcra és szerelmekre születtem,
Mért hagytam el a halk, a csöndes életet,
Barátimat s szabad, nyugalmas létemet?
A sors kényeztetett, derűs volt minden álmom,
Öröm töltötte el aranyló ifjúságom,
Derék múzsám időm osztotta meg velem,
S hozott hű társakat zajos víg esteken.
S kacaj töltötte meg, szilaj vers, boldog ének
A házi istenek őrizte menedéket.
Amint a bacchusi vad mámor végetért,
S szívemben új remény gyújtotta fel a vért,
Reggel felé a szép kedveshez vitt a lábam,
Akit zavartan és haragvóan találtam.
Korholt kegyetlenül, szorongón, könnyesen,
Átkozta borba fűlt, elherdált életem,
Kérlelt, fenyegetett, szidott - és megbocsátott
Így éltem ezt a szép, derűs, boldog világot!
Mért nem becsültem én nyugodt, víg életem,
Miért bánt sorsom oly kegyetlenül velem,
S űzött a vész felé, hol örült szenvedélyek,
Alantas gyűlölet s gonosz becsvágyak élnek!
Reményeim, hová vonzottátok szívem!
Mit is kerestem én, a csönd, a szerelem,
A versek híveként az aljas háborúban,
Hol gyűlölt gyilkosok s napfénytelen ború van!
Hogy zabolázzak én vad harci méneket!
S utánam mi marad? Irigység, megvetett
Féltékeny bosszú és hívság kegyetlen árja.
Hangom, halj el tehát, s hazugság szellemárnya,

Te szó, te puszta zaj...

De nem!

Te csüggedt mormogás, csitulj el!

Költő, örülj győzelmeden;

A büszkeséged nem bukott el,

Nem hódoltál be percre sem;

Gaz zsarnokunkat megvetted,

Szövétnekeddel célba vetted,

Leleplezted a dicstelen,

Gyalázatos kormánytanácsot,

S korbácsod bűnös, nemtelen

Hóhéraid képébe vágott;

Versed dübörgött, szent harag,

Megtorló bosszúvágy zengett belőle;

Marat-nak s főpapjainak

A tört s Erünniszt jövendölte¹⁰.

Midőn a szent öreg a koronás fejet

Remegve, dermedőn a vérpadról lehozta,

Te bátran nyújtottál nekik kezét,

S előttetek már reszketett

A bírák bűnös, zord csoportja.

Most, dalnok, ünnepelj; s te bős, istentelen

Vadállat, játékként fejem

---

¹⁰ Utalás Chénier *Charlotte Corday* című ódájára, melyben Marat – 1793 július 18-án guillotín alá küldött – merénylőjét mint zsarnokölő hőst, a jogos bosszú istennőjét, a gonosztevők ellen tört ragadó Erény rettenhetetlen harcosát dicsőíti: *Mais la France à la hache abandonne ta tête. / C'est au monstre égorgé qu'on prépare une fête/ Parmi ses compagnons, tous dignes de son sort. /Oh! quel noble dédain fit sourire ta bouche, / Quand un brigand, vengeur de ce brigand farouche, / Crut te faire pâler, aux menaces de mort!* Puskinra rendkívüli hatással volt ez az óda, amiről kisinyovi száműzetésében írt verse, a *Kinzsal* ('A tör') tanúskodik.

Karmod markolja bár, nem lelsz nyugtadra többé:

Átkom s gúnykacajom követni fog, ne félj!

Idd vérünket, pusztítva élj;

Rút gnóm maradsz örökké,

Nincs messze már a perc... Feltámadunk;

Remegj! Dühünknek harsogása

Felhangzik végre már. Hazánknak zokogása

Felkelti csüggedt századunk.

Megyek már... Itt a perc... Kövess hát, lépj nyomomba

Megvárlok.”

Lelkesen a költő így dalolt.

És minden elcsitult, a fénylő égi bolt

Az árnyat búvkörébe vonta,

S a hajnal fénye ím a rácson áthatolt.

A költő szeme könnybe lábad...

Zaj kél. Ők, ők azok! Minden hiába volt!

Kulcsok csikorgó hangja támad.

Hívják... Ne még, ne még! Csak egyetlen napot:

S nem lesz kivégzés, szép szabadság

Vár mindenütt, s a hőst legott

A nagy nép hőségé avatják.

Nem hallják. Szótlanok. Bakó, munkába fogj!

De a halál útját barátság koronázza¹¹,
S ő a vérpadra lép dicsőséget kiáltva¹²...

Múzsám, zokogj!

GALGÓCZY ÁRPÁD FORDÍTÁSA

---

¹¹ André Chénier a kordén, amely a vesztőhelyre vitte, együtt zötykölődött egyik költő-barátjával, Rouchet-val. Utolsó perceikben is a költészetéről beszélgettek, mert a barátság után ezt tekintették az élet legszentebb ajándékának. Elragadtatott beszélgetésük tárgya Racine volt, akinek *Andromaché* című tragédiája első jelenetét felváltva szavalták, míg a vesztőhelyre nem értek.

¹² A vesztőhelyen Chénier állítólag a homlokára ütött és ezt mondta: *pourtant j'avais quelque chose là*. ('Azért valami mégiscsak volt itt.')

(A jegyzeteket Szilágyi Ákos készítette)

Charlotte Corday-hoz

Amerre lát a szem, őszintén vagy tetetve
Siránkozik, zokog tengernyi könnyet ejtve,
S Marat-ját temeti a perverz, gyatra nép,
S mint gögös papja e torz bálványfigurának,
Ki csúf hullója volt a Parnasszus sarának,
Sírjához hányja most rút búcsúénekét.

Az igazság nem szól. Jeges szájába fagyva
Nyelvét a félelem kötele fogva tartja,
A hősi tett előtt nincs hódoló szava.
Ily édes élni hát? Vajh ennyit ér az élet?
Hogy a rab gondolat reszket, a szívbe mélyed,
Rejtőzik, mert nyakán szégyenletes iga?

Nem, én nem szótlanul akarlak ünnepelni:
Haláloddal hazád remélted feltüzelni,
Bűnt büntetni: ezért élted a napjaid.
Nagy és dicső leány, azért emeltél tört te,
Hogy az isteneket megszegyenítsd: e szörnyre
Hogy adhatták vajon ember vonásait?

Az ében kígyó, rút üregéből kimászva,
Látta, szörny-napjai méreg-itatta vászna
Mint hullik szét erős, gyors csapásod alatt!
Tigris-belek, fogak közül te követelted
Vissza az emberi vért, amitől eltelt,
És a szétszaggatott emberi tagokat.

Látta haló szeme örömed s diadalmad.
Erős kezed, s ahogy prédádat nézve hallgatsz,
Akárha szólanál: „Gyilkos zsarnok, eredj,
A többi cinkosod epedve vár ma téged,
Vérben fürödni volt legfőbb gyönyörűséged,
A tiédben fürödj, s ismerd meg istened!”

Dicsó lány, Hellasz ím csodálja hősiséged,
S Parosz márványiból fogja faragni képed,
A nagy Harmódiosz és barátja nyomán,
Sírod felett a kar Nemesziszt zengi majdan,
A késő istennőt megszentelt áhítatban,
Ki az alvó gonoszt megöli trónusán.

Ám fejedet hazád rábízta a bakóra.
A leszúrt szörnyre vár a gyászünnepi óra
Azok közt, kik az ő sorsát érdemlenék.
A brigantik midőn halállal fenyegettek,
Azt hitték, sápadó arcod döbbenve reszket,
S mit láttak ajkadon? Csak nemes megvetést.

Sápadtak volna ők, s a baljós képű bírák,
Szörnyű szenátusunk s a miniszterek inkább,
Midőn vádlott gyanánt álltál bátran s magad,
Kedves, szelíd szavad és nagylelkű beszéded
Megértette velük, hogy bármily nagy a véték,
Ki érte életét adja, hatalmasabb.

Soká nyájas, szelíd külső volt álca rajtad,
Lelked mély rejtekén indulatod takartad,
Titkoltad a galád gazember végzetét.
Így gyűlt, gyűlt a vihar, nekifeszült titokban,
Fenn kék volt még az ég, de készült a magosban,
Tengert kavarni fel s hegycsúcsot zúzni szét.

Tündöklő ifjú nő, míg vérpadhoz cipeltek,
Úgy tetszett, nászkocsin ragad magával lelked,
Békés volt arcod és szelíd tekinteted.
Vérpadról megvetően nézted a csöcseléket,
A hitvány, aljas és háborgó durva népet,
Mely hitte, hogy szabad, s úr önmaga felett.

Csak az erény szabad. Dísze históriánknak,
Szégyenünk az a fény, amely belőled áradt:
Hogy megmentsed becsünk, te voltál férfi csak!
Mi heréltek csupán, bús birkák gyatra nyája,
Többre nem képesek, csak asszonyos sirámra,
Mert erőtlén kezünk nem bírta a vasat.

Egy gazzal kevesebb, ki a sarat tiporja.
Az Erény ünnepe: hallgass, hősnő, e szóra:
Férfi-magasztalás, fenséges érdemed.
Ó Erény, ó, a tőr, végső remény a földön
A te szent fegyvered, midőn a menny dörög fönn,
Úr a bűn, s téged a törvény kezére vet.

FORDÍTOTTA TÓTFALUSI ISTVÁN

André Chénier

À Charlotte Corday

Quoi! tandis que partout, ou sincères ou feintes,
Des lâches, des pervers, les larmes et les plaintes
Consacrent leur Marat parmi les immortels,
Et que, prêtre orgueilleux de cette idole vile,
Des fanges du Parnasse un impudent reptile
Vomit un hymne infâme au pied de ses autels ;

La vérité se tait! Dans sa bouche glacée,
Des liens de la peur sa langue embarrassée
Dérobe un juste hommage aux exploits glorieux !
Vivre est-il donc si doux ? De quel prix est la vie,
Quand, sous un joug honteux, la pensée asservie,
Tremblante, au fond du coeur, se cache à tous les yeux?

Non, non. Je ne veux point t'honorer en silence,
Toi qui crus par ta mort ressusciter la France
Et dévouas tes jours à punir des forfait.
Le glaive arma ton bras, fille grande et sublime,
Pour faire honte aux dieux, pour réparer leur crime,
Quand d'un homme à ce monstre ils donnèrent les traits.

Le noir serpent, sorti de sa caverne impure,
A donc vu rompre enfin sous ta main ferme et sûre
Le venimeux tissu de ses jours abhorrés !
Aux entrailles du tigre, à ses dents homicides,
Tu vins redemander et les membres livides
Et le sang des humains qu'il avait dévorés !

Son oeil mourant t'a vue, en ta superbe joie,
Féliciter ton bras et contempler ta proie.
Ton regard lui disait : „Va, tyran furieux,
Va, cours frayer la route aux tyrans tes complices.
Te baigner dans le sang fut tes seules délices,
Baigne-toi dans le tien et reconnais des dieux.,,

La Grèce, ô fille illustre ! admirant ton courage,
Épuiserait Paros pour placer ton image
Auprès d'Harmodius, auprès de son ami ;
Et des chœurs sur ta tombe, en une sainte ivresse,
Chanteraient Némésis, la tardive déesse,
Qui frappe le méchant sur son trône endormi.

Mais la France à la hache abandonne ta tête.
C'est au monstre égorgé qu'on prépare une fête
Parmi ses compagnons, tous dignes de son sort.
Oh! quel noble dédain fit sourire ta bouche,
Quand un brigand, vengeur de ce brigand farouche,
Crut te faire pâlir, aux menaces de mort !

C'est lui qui dut pâlir, et tes juges sinistres,
Et notre affreux sénat et ses affreux ministres,
Quand, à leur tribunal, sans crainte et sans appui,
Ta douceur, ton langage et simple et magnanime
Leur apprit qu'en effet, tout puissant qu'est le crime,
Qui renonce à la vie est plus puissant que lui.

Longtemps, sous les dehors d'une allégresse aimable,
Dans ses détours profonds ton âme impénétrable
Avait tenu cachés les destins du pervers.
Ainsi, dans le secret amassant la tempête,
Rit un beau ciel d'azur, qui cependant s'apprête
A foudroyer les monts, à soulever les mers.

Belle, jeune, brillante, aux bourreaux amenée,
Tu semblais t'avancer sur le char d'hyménée ;
Ton front resta paisible et ton regard serein.
Calme sur l'échafaud, tu méprisas la rage
D'un peuple abject, servile et fécond en outrage,
Et qui se croit encore et libre et souverain.

La vertu seule est libre. Honneur de notre histoire,
Notre immortel opprobre y vit avec ta gloire;
Seule, tu fus un homme, et vengeas les humains !
Et nous, eunuques vils, troupeau lâche et sans âme,
Nous savons répéter quelques plaintes de femme;
Mais le fer pèserait à nos débiles mains.

Un scélérat de moins rampe dans cette fange.
La Vertu t'applaudit; de sa mâle louange
Entends, belle héroïne, entends l'auguste voix.
Ô Vertu, le poignard, seul espoir de la terre,
Est ton arme sacrée, alors que le tonnerre
Laisse régner le crime et te vend à ses lois.